

NÂSİR MUHAMMED DÖNEMİ MEMLÛK-ALTIN ORDA MÛNÂSEBETLERİ: STRATEJİK İTTİFAKLAR
RELATIONSHIPS BETWEEN MAMLUK-GOLDEN HORDE UNDER THE NASIR MUHAMMAD: STRATEGIC ALLIANCES

Ahmet SAĞLAM*

Öz

Moğol bakiyesi Altın Orda Hanlığı (1241-1502) ile Memlûk Devleti (1250-1571) sınır komşusu olmamasına rağmen her iki devlet stratejik müttefikler olarak çok iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. Esasen bu ilişkilerin merkezinde öncelikle Memlûk devlet yapısına şekil veren memlûk nizâmının insan kaynağı tedarik merkezinin Altın Orda ülkesi olması, ikincisi ortak düşmanları İlhanlılara karşı birlikte mücadele etmeleridir. Sınır komşuları İlhanlılar, Suriye bölgesi için Memlûkler ile savaşmakta ve Azerbaycan için Altın Orda Hanlığı ile kuruluşundan beri mücadele etmektedir. Bunun karşılığında İlhanlılara karşı birlikte hareket etme söz konusudur. Bu ilişkiler Memlûk Sultan'ı Nâsir Muhammed'in Altın Orda Han'ı Özbek Han'ın kızı ile yaptığı siyasi bir evlilik ile taçlandırılarak akrabalık tesis edilmiş, üst düzeye çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Nâsir Muhammed, Altın Orda, Özbek Han, İttifak.

Abstract

Despite the fact that the Altın Orda (1241-1502) and the Mamluk State (1250-1571) were not bordering neighbors, both states developed very good relations in the strategic alliance center. In fact, in the center of these relations, primarily the center of human resource of the Mamluk system is the Altın Orda country. The secondly both states together fight against the common enemies The Ilkhans. The Ilkhanians have been fighting with the Mamluks for the Syrian territory and have been fighting for the Azerbaijan with the Altın Orda since of its foundation. These relations were crowned with a political marriage of the Mamluk Sultan's Nasir Muhammad with the daughter of Altın Orda Khan, Uzbek Khan. Thus, kinship was established and relationships brought to a higher level.

Keywords: Mamluks, Nasir Muhammad, Altın Orda, Uzbek Khan, Alliance.

Giriş

Moğollar, Cengiz ve oğullarının göçebe kabilelerden teşekkül ettikleri ordular sayesinde ilk kez büyük bir imparatorluğa dönüşmüş ve ortaçağın en büyük istilâ hareketini gerçekleştiren bir kavim olmuştur. Cengiz Han usanmaz bir iradeyle önce Moğol kabilelerini daha sonra da bütün bozkır hükümdarlarını hâkimiyet altına almayı başarmıştır. 1206 yılında Onon ırmağı kenarında yapılan kurultayda "Cengiz" (*cihan hükümdarı, göklerin oğlu, güçlü, mükemmel savaşçı*) unvanıyla kağan ilan edilmiştir. Çok geçmeden arkasına aldığı bozkır toplumları ile çok sıkıntılı geçen geçmişinin intikamını tüm insanlıktan alırcasına önce Orta Asya'yı yakıp yıkmış daha sonra tarihte Otrar Faciası (1218) olarak bilinen hadisede Harzemşahların Otrar valisi İnalçık, Cengiz'in kervanını vurup elçilerini öldürmesi üzerine Moğol istilâları batı yönüne kaymıştır. Harzemşahlar tarihe karışırken gelişmelerle birçok şehir tarih olmuş, asıl darbeyi İslâm medeniyeti almıştır. Cengiz'in başlattığı bu istilâ varisleri ile Asya'nın geneline daha sonra da Anadolu ve Avrupa'ya doğru yayılmıştır. Cengiz Han 1227 Ağustos ayında öldüğünde varislerine Kore'den Yakındoğu'ya ve Güney Avrupa'ya, Güney Sibirya'dan Çin Hind'i'ne kadar uzanan, silâh kuvvetiyle kazanılmış geniş bir imparatorluk bırakmıştır (Kafalı, 1993: 368-369). Ölmeden önce ülkesini oğulları Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tulu arasında paylaşmış ve vasiyeti gereği oğlu Ögedey (624-639/1227-1241) halefi olarak Moğol İmparatorluğu'nun başına geçmiştir. Daha sonra Ögedey'in karısı Töregene Hatun (639-644/1241-1246) nâibe sıfatıyla yeni Han seçilinceye kadar tahtta kalmış, sonra oğulları Güyük Han (644-647/1246-1249) daha sonra da Mengû Han (647-658/1249-1260) "Büyük Kağan" unvanı ile Cengiz'in tahtına oturmuşlardır (Cüveynî, 2013, 245, 459-463; Abû'l-Farac, 1999, 552; Ömerî, 2010, III, 102). Ancak çok hızla gelişen ve genişleyen Moğol Devleti'ni zamanla tek merkezden yönetmek zorlaştığı gibi hanedan üyeleri arasındaki veraset anlaşmazlıkları üzerine ülke toprakları Cengiz'in paylaşımına uygun olarak hanedan üyeleri arasında bölüşülmüştür. Sonuçta her biri kendi bölgelerinde bağımsız olarak hanlıklar kurmuşlardır. Cengiz soyundan Kubilay ve evladı Çin'de, Hülâgû ve evladı İran'da, Çağatay ve evladı Maverâünnehir bölgesinde Batu ve evladı Deşt-i Kıpçak bölgesinde (Hazar ve Kuzey Karadeniz havzası) hüküm sürmüşlerdir (Togan,

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur-Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. ahmetsaglam352@gmail.com.

2002, 245). Buralardaki hâkimiyet zamanla kültürel dönüşümlere yol açmıştır. Açıkçası Moğollar ele geçirilen yerlerdeki baskın kültürler karşısında direnç gösterememiş, zamanla konargöçer kültür yapılarını kaybetmişlerdir. Çin bölgesindekiler Budizm'in diğerleri de İslâmiyet'in etkisi altında kalarak zamanla bölge halklarına karışmışlardır.

Haçlı seferlerine müteakip gelişen Moğol istilâsı sonrası Türk-İslâm coğrafyasında ortaya çıkan siyasi inkırazlar zamanla yeni devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Açıkçası Batı'dan kıta Avrupa'sının tamamının katıldığı Haçlı seferleri ile Türk-İslâm dünyası sarsılırken, XIII. yüzyılda Orta Asya merkezli putperest Moğol istilâları ile de Türk-İslâm dünyası siyasi ve toplumsal istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Hanedanlar idaresindeki birçok devlet tarih olurken farklı coğrafyalarda yeni siyasi yapılar ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden en dikkat çeken Mısır'da kurulan Memlûk devletidir. Haçlı istilâları ile yıpranan Mısır'a doğru ilerleyen Moğol istilâsını durdurmayı başarmışlardır. Bu başarıda pay sahibi olan emirler burada sultan olma fırsatını yakalamışlar, zamanla teamüle dönüşen bu sıra dışı siyasi yapı¹ meşruiyet kazanmıştır.

Makale konumuz olan Memlûk sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun *el-Melikü'n-Nâsır* unvanıyla Memlûk Türk Devleti'nde 693-694 (1293-1294), 698-708 (1299-1309), 709-741 (1310-1341) yılları arasında üç kez tahta oturmuştur. Üst düzey emirlerin baskısı altında geçen birinci ve ikinci saltanat dönemlerinin aksine otuz iki yıl süren üçüncü saltanat dönemi boyunca güçlü ve otokrat bir sultan olarak öne çıkmıştır. Bu dönem savaşlardan çok barışın konuşulduğu, Mısır kültür ve medeniyet tarihinin zirvesi ayrıca devletin ulaştığı en üst nokta olarak kabul edilir. Haçlı saldırıları ve Moğol istilâları sonrası uzun bir süreden sonra Mısır ve Suriye'de istikrar hâkim olur.²

1. Memlûk-Altın Orda Devletleri Münâsebetleri

Moğol bakiyesi olan Altın Orda Devleti 1241-1502 yılları arasında Deşt-i Kıpçak'ta³ hüküm sürmüş bir Türk-Moğol devletidir (Saray, 1989, 538-540; Kafalı, 2002,397-411). Cengiz Han'ın oğlu Cuci daha babasının sağlığında vefat edince yerine oğlu Batu geçer. Cengiz'in diğer oğulları Çağatay ve Ögedey'in 1241 yılında vefatıyla Batu hanedan içerisinde öne çıkar. Gelişmeleri fırsat bilen Batu, ülke sınırlarını İrtiş boyundan Aral gölü İdil havzası, Özü boyu ve Turla bölgesine değin genişletir. Dönemin çağdaşı Ömerî, devletin hâkimiyet alanını Ceyhun nehrinden Tuna nehrine kadar olan geniş bir bölge olarak ifade eder (Ömerî, 2010, 103-104). Başkenti Saray⁴ şehridir (Ömerî, 1992, 62).

Altın Orda Devleti kuruluşundan itibaren İlhanlılar ile veraset temelinde bir çatışma yaşanır. Altın Orda-İlhanlı mücadelesi her iki devletin kuruluş dönemi ile başlar. Cengiz'in torunları İlhanlı hükümdarı Hülâgû ile Altın Orda hükümdarı Berke Han arasında başlayan Azerbaycan bölgesi üzerindeki anlaşmazlık İlhanlı devletinin sona ermesine değin sürer (Baybars el-Mansûrî, 1998, 16-18; Ömerî, 2010, 103-104). Bu çatışma Memlûk-Altın Orda yaklaşmasını tetikler. Zira İlhanlılar Suriye'yi ele geçirmek için birçok sefer düzenlemiş ancak başarılı olamamışlardır. Suriye'deki İlhanlı-Memlûk savaşları ile Azerbaycan'daki İlhanlı-Altın Orda mücadelesi ortak düşmana karşı birlikte mücadele merkezinde Memlûk-Altın Orda yaklaşmasını doğurur. Dolayısıyla burada stratejik bir ittifak söz konusudur. Memlûkleri Altın Orda ile yaklaşmasını sağlayan en önemli gelişmelerden birisi de memlûk ticaretidir. Memlûk ticareti her yıl düzenli olarak yapılır. Bu ticaretin XIX. Yüzyıla değin sürdüğünü hatırlattığımızda önemi daha iyi anlaşılacaktır. Esasen memlûk edinme ve bölgeden Mısır'a getirilmesi bölgenin Moğol istilâsına maruz kalmasıyla başlamıştır (Baybars el-Mansûrî, 1998, 1-3; Nüveyrî, 2004, 268-269). Daha sonra bölgenin tamamen Altın Orda hâkimiyetine geçmesiyle de ticaret bir teamüle dönüşerek sürdürülmüştür. Bölgeden Mısır'a memlûk olarak özenle seçilip getirilen Kıpçak Türkleri zamanla Mısır'da devletin sahibi olduktan sonra da ana vatanlarıyla bağlantılarını bir şekilde sürdürmüşlerdir. Açıkçası Mısır'da idari ve askeri kadrolarda söz sahibi olan bu insanlar Deşt-i Kıpçak bölgesindedir. Sultan başta olmak üzere bu askerlerin bölgeye olan ilgisi her şeyden önce insanidir. Bunun yanında gelişmeler çok farklı mecralara sürüklenerek bölge ile Mısır arasında çok sıkı bağlar kurulmuştur.

Memlûk-Altın Orda ilişkileri Sultan Baybars (1260-1277) dönemi ile başlar. Batu'dan sonra Altın Orda tahtına oturan kardeşi Berke Han (1256-1266) ile Baybars arasındaki diplomatik münasebetlerin temelinde İlhanlılara karşı askeri ittifak çabası vardır. Berke Han'ın Müslüman olmasıyla münasebetler ayrı bir anlam kazanır ve bu ilişkiler giderek güçlenir. Çalışma konumuz Nâsır Muhammed döneminde ise ilişkiler en üst

¹ Memlûk saltanat yapısı hakkında bkz. Sağlam, 2015b: 107-126.

² Sultan Nâsır Muhammed dönemleri için bkz. Sağlam, 2015b.

³ Kıpçak çölü veya Kıpçak bozkırı anlamına gelen Deşt-i Kıpçak, Kafkas Dağları'nın kuzeyinde, Dinyester ile İrtiş ırmakları arasındaki bölgenin tarihsel adıdır (Develioğlu, 2006, 180). İslâm kaynaklarında Doğu Avrupa- Batı Sibirya bozkır bölgeleri yani Kuman-Kıpçak sahası *Deşt-i Kıpçak* (Kıpçak Bozkırı) olarak zikredilmiştir (Kafesoğlu, 2006, 188-193).

⁴ Saray şehri hakkında bkz. (Ömerî, 2010, 155-156; İbn Battûta, 2000, I, 517).

düzeye ulaşır. Bu dönemde önce Toktây Han (1290-1312) daha sonra da Müslüman olan Özbek Han (1313-1340) zamanında yoğun elçilik teatileri ile çok iyi ilişkiler söz konusudur (Ömerî, 1992, 62-64; İbn Haldun, 2001, 492-493). Dikkat çeken önemli bir husus elçilik teatilerinde gelen elçiler çok iyi ağırlanmakta ve her zaman karşılıklı olarak her iki tarafın elçileri gidiş gelişlerde birlikte yer almaktadırlar. Elçiler güzergâh olarak Karadeniz üzerinden İstanbul boğazına daha sonra Ege adalarını takip ederek Akdeniz açıklarından Mısır İskenderiye limanı, son olarak Nil Nehri üzerinden başkent Kahire'ye ulaşan bir güzergâhı takip etmektedirler. Dönüşte de aynı güzergâh izlenmektedir. Bu heyetlerde Bizans ve Gürcü Krallarının da elçilerinin bulunduğu bir gerçektir. Aşağıda Sultan Nasır Muhammed dönemi Memlûk-Altın Orda ilişkilerini Memlûk kaynakları merkezinde değerlendireceğiz.

2.Özbek Han Öncesi Münâsebetler

Altın Orda hükümdarı Toktây Han'ın⁵ elçileri İlhanlılara karşı kazanılan Şakhab Zaferi (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303) sonrası 704 yılı Rabiulevvel ayında (Ekim 1304) Kahire'ye gelir (Baybars el-Mansûrî, 1998, 381; Nüveyrî, 2004, XXXII, 61; İbn Devâdârî, 1960; 128). Sultan tarafından çok iyi ağırlanan ve onurlandırılan elçiler Han'ın selamını iletip hediyelerini sunarlar. İbn Devâdârî'nin verdiği bilgiye göre 400 memlûk ve 200 cariye'den oluşan hediyelerden 120 memlûkü Sultan kendisine ayırırken diğerlerini emirlere bırakmıştır. Mektubunda İlhanlı hükümdarı Hudâbende yani Olcâyâtû'ya karşı⁶ Horasan'dan Tebriz'e kadar olan bölgeyi ele geçirmek için harekete geçeceklerini Sultan'ın da Mısır ordusuyla kendilerine doğru hareket etmesi istenmektedir. İlhanlı topraklarından ele geçirilecek yerlerin sahibi olacaklarını da sözlerine ilave eder. Ortak düşman İlhanlılara karşı askerî bir ittifak öneren Altın Orda Hükümdarı'nın bu girişiminden Olcâyâtû haberdar olmalı ki, İlhanlı elçileri çok geçmeden Kahire'de görülür (İbn Devâdârî, 1960: 128). Olcâyâtû, 704 Ramazan ayında (Mart-Nisan 1305) Mısır'a gönderdiği heyet ile kardeşi Gâzân'ın vefatıyla tahta oturduğunu bildirmekte düşmanlığın son bulması için barış teklifi sunmaktadır (Baybars el-Mansûrî, 1998, 381; Nüveyrî, 2004, XXXII, 62; Makrîzî, 1958, II, 5).

İlhanlı-Altın Orda mücadelesine dair güzel bir örnek Azerbaycan bölgesindeki Tebriz ve Meraga şehirlerini talep eden ve bu şehirlerin daha önce kendi askerleri tarafından ele geçirildiğini dolayısıyla miras yolu ile kendilerine ait olduğunu iddia eden Altın Orda elçilerine Gâzân Han; "*Ben mülkü (saltanatı) kılıcımla elde ettim, verasetle değil. Tebriz'i, Meraga'yu kılıcımla aldım. Sizinle benim aramızda sadece kılıç vardır*", diyerek bölge üzerindeki hak iddialarının yersiz olduğunu açıkça dile getirir (Ömerî, 2010, 105, 154). Burada dikkat çeken en önemli husus aralarındaki tek meşru noktanın kılıç olduğu yani savaştan başka hiç bir otoritenin asla kabul edilemeyeceği vurgusudur.

Altın Orda Hükümdarı Toktây'ın elçilerine İlhanlı Hükümdarı Gâzân'ın ölümünden bahsedilip Olcâyâtû'nun barış teklifinden söz edilir. Bilmukabil değerli hediyelerle birlikte Memlûk elçileri emirler Seyfeddin Balaban es-Sarhadî ve Altın Orda elçilik heyeti aynı yılın Recep ayında (Şubat 1305) İskenderiye'den deniz yoluyla geri dönerler (Baybars el-Mansûrî, 1998, 381; Makrîzî, 1958, 7). Karşılıklı olarak elçilik teatileri sürdürülürken 706/1306-1307 yılında Memlûk elçileriyle beraber Toktây Han'ın mektubuyla Namun isimli elçisi Kahire'ye gelir. Mektubunda, kendi ordusuyla birleşmek üzere Mısır ordusunun Fırat boylarına gelerek İlhanlı topraklarını işgal etmesi tavsiye edilmektedir. İzzet ve ikrama boğulan Altın Orda elçisine, Olcâyâtû ile barış antlaşması yapıldığı için antlaşmanın bozulmasının doğru olmayacağı ayrıca antlaşmaya aykırı bir durum arz ederse ona göre yeni bir durum değerlendirmesi yapılabileceği şeklinde durumu idare eden bir cevap verilir. Emir Bektemiş ez-Zâhirî, Emir-i Ahûr Fahreddin Ayaz eş-Şemsî ile halka emirlerinden Sungur el-Aşkar, handan gelen elçilik heyetiyle beraber gönderilir (Baybars el-Mansûrî, 1998, 388; Nüveyrî, 2004, XXXII, 89; Makrîzî, 1958, 27-28).

Toktây Han döneminde sık sık elçilik teatileri karşılıklı hediyeleşmelerle sürdürülürken 711 yılı Rabiulevvel/1311 Temmuz-Ağustos aylarında karşılıklı ilişkileri sekteye uğratmayı ya da farklı bir amacı taşıyan bir rehin krizi yaşanır. Toktây Han'ın yanından Mısır'a dönmekte olan yaklaşık 60 kişilik Mısır ve Altın Orda elçilik heyeti Franklar tarafından her zamanki uğrak yerleri olan Ege adalarında esir alınır. Nüveyrî'nin bahsettiğine göre esirleri satmak için Trablusşam'a götürürler. Yüksek bir rakam isteyerek 60 bin altın nakit isterler. Talep olmayınca Ayas'a götürürler ancak burada da Ermeni Kralı satın almaktan kaçınır (Nüveyrî, 2004, XXXII, 132). Hatta Ermeniler, Memlûk elçilerinin Sakız adasında alıkonulduğuna dair bir haberi Mısır'a ulaştırırlar. Bu arada gelişmelerden haberdar olan Toktây Han 60 000 dinarı fideye göndermiş ise de sonuçsuz kalmıştır (Makrîzî, 1958, 101-102). Yaşananlar üzerine Sultan Nâsır Muhammed misilleme olarak İskenderiye ve Dimyat nâiblerine mektuplar yazarak bölgede ticari faaliyetler yürüten

⁵ Toktây Han (ö. 712/1312) hakkında bkz. (Safedî, 1998, II, 614-615; İbn Tağriberdî, 1984, VI, 425-426).

⁶ Makrîzî mektupta Altın Orda hanının Memlûklerden Gâzân'a karşı savaşmak için yardım istediğini aktarsa da Gâzân'ın 11 Şevval 703 (17 Mayıs 1304) tarihinde öldüğünü düşündüğümüzde olası savaşın Olcaytu ile yapılması doğru olandır (Makrîzî, 1958: 7).

Frankların mallarına el konulup esir edilmelerini emreder. Malları müsadere edilen tacirler hapsedilir. Bunun üzerine Cenovalı tacirlerden birisi elçileri kurtarmak için harekete geçer (Nüveyrî, 2004, XXXII, 132; Makrîzî, 1958, 101-102). Nüveyrî'nin kaydına göre Sakran isimindeki Cenovalı bir tacir (Nüveyrî, 2004: XXXII, 132), Sakız adasına giderek görüşmeler yapar. Girişimler olumlu sonuç verir. Elçilik heyeti tutuklandıktan bir yıl sonra sağ salım Mısır'a dönebilirler (Nüveyrî, 2004, XXXII, 132; Makrîzî, 1958, 101-102). Rehin krizinin yaşandığı bu günlerde İlhanlı hükümdarı Olcâytû ile Altın Orda hükümdarı Toktây arasında yapılan bir savaşta Toktây'ın askerleri mağlup olmuştur (İbn Devâdârî, 1960, 272-280). Hezimetin ardından Toktây Han, Beklemiş b. Gancu Boğa'yı elçi olarak Nâsır Muhammed'e göndermiş, ayrıca Olcâytû'ya iltica eden firari Memlûk emiri Kara Sungur'dan da şikâyetçi olmuştur. Birçoğu üst rütbede olan 300 asker ile Kahire'ye gelen elçiler beraberlerinde her zamanki gibi Memlûkler ve cariyeler getirmişlerdir. Heyet arasında Frank taciri Sakran'ın kardeşi de vardır. Kahiye'ye ulaşım üç günlük istirahatten sonra Sultan'ın huzuruna çıkan elçiler ağırlandıkça karşılaştıkları olağanüstü göz kamaştırıcı zenginlik karşısında büyülenirler.⁷ Daha sonra meydanda oynanan oyunlarla eğlenen elçiler dönüş zamanı geldiğinde sandık sandık kumaşlar, birbirinden değerli hil'atler ve hediyelerle uğurlanırlar. Sultan elçiye hitaben amcaoğluma selam söyle, şeklinde başladığı konuşmasında kendisine Kıpçak memlûkleri ile güzel cariyeler göndermesini ayrıca Olcâytû kendisine karşı harekete geçtiğinde hemen haber vermesini, biz önden gelirken kendisi de arkadan gelerek Olcâytû'yu mahvedeceklerine, '*Neresi olursa olsun atım her yere ulaşır*' diyerek teskin edip güvence verir. Sultan ayrıca asıl amacının da halifenin kürsüsü olan Bağdat'ı geri almak şeklinde özetler. Elçiler İskenderiye üzerinden dönüş yaparlar (İbn Devâdârî, 1960, 279-281). Yaşanan bu vakianın üzerinden bir yıl geçmeden 9 yaşında tahta oturan Toktây Han 23 yıllık bir saltanatının ardından 712/1312 yılında vefat eder (Safedî, 1998, II, 615; Ebü'l-Fidâ, 1997, 405). Kıpçak ülkesinden gelen Mısır elçileri Zeyneddin Karaca el-Hazindâr ile Hâs Türk vefat haberini getirirler (Makrîzî, 1958, 137).

Toktây Han dönemi iyi niyet merkezinde ilişkiler geliştirilmiş ancak somut olarak askeri bir operasyon yapılmamıştır. Esasen karşılıklı verilen güvence önemlidir. Bu dönem Memlûklerin İlhanlılar karşısında üstünlüğü her alanda söz konusudur. Dolayısıyla yapılan bu elçilik teatilerinden haberdar olan İlhanlıların karşılıklı ilişkilerde bu yakınlaşma politikasını dikkate alarak tedbir aldığı aşırıya kaçmaktan kaçındığı söylenebilir. Zira Altın Orda-Memlûk elçilik teatileriyle dillendirilen işbirliği sonrası İlhanlıların Altın Orda ülkesine karşı giriştiği askeri bir müdahale kaynaklara yansımamaktadır.

3.Özbek Han Dönemi Münâsebetler

Toktây Han (ö. 712/1312)'ın vefatıyla tahta oturan Özbek Han⁸ (1313-1340) dönemi Memlûk-Altın Orda ilişkileri kuvvetli bir şekilde sürdürülmüştür (Ebü'l-Fidâ, 1997, 405; Ömerî, Mesâlik, 2010, 334; Makrîzî, 1958, 137). Özbek Han'ın Müslüman olmasıyla iyi olan ilişkiler daha da bir üst seviyeye çıkarılmıştır. Ortaçağ'ın ünlü seyyahı İbn Battûta Özbek Han'ı ziyaret etmiş şu notları düşmüştür: "Adı Muhammed Özbek'tir. O'nun geniş bir ülkesi, kuvvetli bir ordusu, şöhretli bir devleti vardır. O, din düşmanı Bizans ile mücadele eder. Kefe, Kırım, Macar, Azak, Suğdak, Harezmi ve başkent Saray önemli büyük şehirlerdir. O, dünyanın yedi büyük hükümdarından birisidir. Bunlar Fas hükümdarı, Mısır-Suriye sultanı (Memlûk Sultanı), Irak bölgesinin sultanı (İlhanlı Hükümdarı), Özbek Han, Türkistan ve Maverâünnehir hükümdarı, Çin hükümdarı ve Hint hükümdarıdır. Gelişimin ertesi günü hükümdarın ikindi namazı sonrası huzuruna çıktım. Yanında şeyhler, kadılar, fakih efendiler, seyitler, şerifler ve dervişler oturuyordu".

Seyyah yeme içme konusunda Türklerin cömert olduğunu ancak sunum açısından ve yabancıları ağırlama hususunda çok eksiklerinin bulunduğu açıkça söz eder.⁹ Dikkatini çeken önemli bir hususun da kadınların toplumdaki yeri ve önemidir. Ayrıca yaşam biçimlerine dair 'yürüyen çadır şehir' tanımlaması yaptığı görülür.

İbn Battûta'nın bölgeyi 14. Yüzyılın ortalarına doğru ziyaret ettiğini göz önünde bulundurursak esasen dönem Moğol kökenli bir devlet yapısından çıkarak Türk-İslâm devletine evrildiği bir devrin başlarıdır. Dolayısıyla buradaki Türklerin yeni Müslüman olduklarını, eski inanç ve kültürlerini koruduklarını, bozkır toplum yapısının özelliklerini hâlen muhafaza ettiklerini kısaca toplu halde yaşamayı, bir şehir hayatını özendiren İslâm'ın bölgede ve devlet düzenine yeni yeni nüfuz ettiğini hatırlatmakta yarar vardır. Bölgenin coğrafi yapısının da etkisiyle yaylak ve kışlak hayatı sürdürülmekte, yeme içme kültürü de bu merkezde gelişmektedir.

⁷ İbn Devâdârî'nin bu bilgileri Kıpçak ülkesindeki tefrişat hususundaki eksikliği gözlemlerine dayalı olarak anlatan İbn Battûta'nın bilgileri ile örtüşmektedir (İbn Battûta, 2000, I, 474).

⁸ Özbek Han (ö. 742/1342) hakkında bkz. (Safedî, 1998, I, 481-481-482; İbn Tağriberdî, 1984, II, 343-344; Kafalı, 2007, 107-109).

⁹ İbn Battûta, misafiri olduğu Muhammed Özbek Han hakkında geniş bilgiler sunmakta gözlemlerine dayanarak İslâm'ın burada artık günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça vurgulamaktadır (İbn Battûta, 2000, 472-475).

İbn Battûta'nın çağdaşı Ömerî, Berke hanedanı şeklinde tesmiye ettiği bu devletin Harezmi, Kırım ve Deşt-i Kıpçak bölgesinde hüküm sürdüğünü yazar. Yaşadığı dönemin sultanı Sultan Nâsır Muhammed ile Özbek arasında tesis edilen dostluktan, birlikte hareket etmekten ve karşılıklı sadâkatten söz eder. Baybars döneminde başlayan dostluğun devam ettiğini vurgular. Ayrıca karşılıklı mektupların Arapça yazılmakla beraber çoğunlukla Moğolca yazıldığını ifade eder. Mektuplar genelde Moğolca kaleme alınmıştır. Mektubun biçim yönünden şekil ve muhtevası önemli bir husustur. Ömerî bahse konu mektubun biçim olarak İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd'e yazılan mektup ile benzerlik taşıdığı yani tam varak Bağdâdî bir kâğıda yazılmıştır. Muhteva olarak besmeleden sonra çekilen tuğra sonra da altın yaldızlı elkâb kısmının yazılıdır. *el-Hazret eş-Şerîf, el-Âlî, es-Sultân, eş-Şâhînşâh, el-A'zam* şeklinde her zaman her hükümdar için kullanılmayan seçici övücü bir elkab listesi burada dikkat çeker. Elçi olarak ise bu dönem Moğolca bilen Aytmuş el-Muhammedî, Tayir Boğa en-Nasrî ile Arukdağ heyette yer almışlardır (Ömerî, 1992, 58-59). Mektupların içeriği ile ilgili bu bilgileri verdikten sonra şu hususu paylaşmakta yarar var. Mektubun tam varak Bağdâdî kâğıt üzerine yazılmış olması önemli bir husustur. Dönemin diplomatik teamüllerine göre sultanlar arasında yapılan yazışmalarda tam varak Bağdâdî kâğıt kullanılır. Esasen bu durum muhataba verilen değeri gösterir. Ömerî, teşkilat kitabında Moğol bakiyesi devletlerle yapılan yazışmalarda hükümdarlara tam varak emîru'l-ümerâlara yani beylerbeyi'ne yarım varak, Noyan olan beylere/emirlere ve vezire üçte bir varak Bağdâdî kâğıda yazıldığını teamülün bu olduğunu yazar (Ömerî, 1992: 61; Kalkaşendi, 1915, VIII, 65).

Yazışma biçimine dair önemli malumattan sonra karşılıklı elçilik teatilerini kaynaklar merkezinde yorumsuz aktaralım. Özbek Han'ın ilk elçilik heyeti 26 Zilhicce 713/13 Nisan 1314 Cumartesi günü Bizans elçisi ile beraber Kahire'ye gelir (Nüveyrî, 2004, XXXII, s. 158; Makrîzî, 1958, 122). Yine 715 yılı Ramazan ayı sonlarında (Aralık 1315) Özbek Han'dan gelen emirler Seyfeddin Araç ve Hüsameddin Hüseyin b. Saru ile bir müddet Kahire'de kaldıktan sonra 28 Şevval 715/25 Ocak 1316 günü sultanın huzuruna çıkarlar. Daha sonra (Özbek Han'ın elçileri) Alâeddin Aydoğdu el-Harezmi ve Hüseyin b. Saru'nun da yer aldığı Memlûk elçileriyle beraber dönerler (Nüveyrî, 2004, XXXII, 173). Makrîzî, Özbek Han'dan gelen elçilerin isimlerini Zeyneddin Karaca el-Hazindâr ile Hâs Türk olarak vermekte ayrıca Özbek Han'ın Müslüman olduğu haberini de bu elçilerin getirdiğinden söz eder (Makrîzî, 1958, 145). Aydoğdu el-Harezmi ile Hüseyin b. Saru'nun da yer aldığı Özbek Han'ın elçileri 716 Muharrem ayında (Nisan 1316) Kahire'ye döner. Kahire'de 716/1316 yılında Sultan'ın huzuruna çıkan birçok devlet elçisi arasında Özbek Han'ın elçileri de vardır (Makrîzî, 1958, 163-164). Bir süre Kahire'de kalan elçiler aralarında Melkâi patriğinin de bulunduğu heyet ile birbirinden değerli hediyelerle beraber Kahire'den ayrılırlar (Makrîzî, 1958, 164). Heyet 717 yılı Ramazan ayında (Aralık 1317) tekrar Kahire'ye Özbek Han'ın elçileri ile dönerler (Makrîzî, 1958, 164).

Sultan Nâsır Muhammed bu sık elçilik teatilerini daha ileri bir safhaya taşıyarak taçlandırma arzusundadır. Son gelen heyetle beraber kardeşim diye hitap ettiği Özbek Han'a önemli bir talepte bulunur. Sultan, Cengiz Han'ın ailesi ile akrabalık tesis etme arzusunda olduğunu bu vesile ile Özbek Han'ın kızlarından birisi ile evlenmek istediğini belirtir. Değerli hediyeleri de beraberinde gönderir. Heyetten mehir olarak bir milyon dinara tekabül eden yüz tuman altın ve savaş için donatılmış bir milyon at istenmiştir. Ayrıca kızı istemek için ümeradan, devlet adamlarından ve kadınlardan kalabalık bir topluluğun hazır bulunması şartı koşulmuştur. Nüveyrî bu bilgileri verdikten sonra bunlardan başka icabeti mümkün olmayan şartların olduğunu yazar. Bu ağır şartlar karşısında Sultan'ın söz konusu dönürlükten vaz geçtiği ancak karşılıklı elçilik teatileri ve mektuplaşmalar merkezinde diplomatik ilişkilerin sürdürüldüğü görülür (Nüveyrî, 2004, XXXII, 195). Sultan da bu günlerde ilk eşi Ertekin Hatun'u boşamıştır (Makrîzî, 1958, 177). Daha önce bahsettiğimiz gibi Ertekin Hatun abisi Sultan Eşref Halil'in karısı idi (Baybars el-Mansûrî, 1998, 232; Ebû'l-Fidâ, 1997, 349-350; Nüveyrî, 2004, XXXI, 66; Makrîzî, 1997, II, 177; Akkuş, 2016, 111). Abisinin ölümü üzerine evlilikler yapılmıştır.

İbn Devâdârî evlilik teklifi hakkında şunları yazar. Özbek Han'a evlilik talebinin iletilmesinden sonra devlet adamları aralarında istişare etmişler, önce bu teklif hoş karşılanmamış hatta güç talepler öne sürülmüştür. Ancak zamanla sultan adına bazı hediyelerin ulaşmasından sonra sultanlar arasında evliliklerin yapılabileceğini ayrıca Mısır Sultan'ının büyük bir sultan olduğu, talebine icabet etmek gerektiği şeklinde talebe olumlu karşılık vermişler, bunu da bir şartla kabul etmişlerdir. Şartları bu evliliğin dört sene sonra olabileceğidir. İlk yıl söz açılmıştır, ikinci yıl kız istenecek, üçüncü yıl hediyeleşecekler dördüncü yıl da söz konusu evlilik gerçekleşecektir. Böylece karşılıklı hediyeleşmelerle dönürlük bağları kuvvetlenmiş olacaktır. Kararlar, mehir ve şartları içeren talepler bölgede Türk cariyeler satın almak için bulunan Sultan'ın elçisi Seyfeddin Otacı'ya bildirilir (İbn Devâdârî, 1960, 302-303). Esasen bu şartlar evliliğin Türk âdet ve geleneklerine uygun olarak yapılma isteğinden öte değildir. Dolayısıyla hem geleneğe uygun bir düğün tertiplemek hem de bu vesile ile karşılıklı dostluğu pekiştirmektir.

Nüveyrî ise bu evlilik meselesinin yeniden gündeme taşınmasını şöyle anlatır. Altın Orda Devleti'ne 719/1319 yılında elçi olarak giden Seyfeddin Aturcu/Otacı¹⁰ başkanlığındaki Memlûk heyeti Sultan Nâsır Muhammed adına değerli hediyeler, armağanlar ve sırmalı özel dokumalı kıymetli bir kaftanı Özbek Han'a takdim ederler. Han kaftanı giymiş sonrasında huzurundaki Memlûk elçisine daha önce kapanan dünürlük meselesini açarak Cengiz neslinden Berke Han ailesinde bir kız¹¹ hazırlandığını söylemesi üzerine elçi bu iş için gönderilmediğini Sultan'ın bundan haberinin olmadığı şeklinde serzenişte bulunur. Özbek Han kızı göndereceğini ısrar edince elçi çaresizce olacakları kabul eder. Elçiden mehri hazırlaması emredilir. Elçi para olmadığını özürle beyan edince tüccardan ödünç para alması emredilir. Elçi, Han'ın emri ile tüccardan 20 bin dinar altını borç alır. Hatunların toplanıp eğlenmeleri için de 7 bin dinarlık ihtiyaç listesi tedarik edilerek kız tarafının eğlencesi yapılır. Nihayet eğlenceler tertip edilip hazırlıklar sonrası başkent Saray şehri kadısının¹² ve kalabalık bir kadın topluluğunun da bulunduğu gelin alayı heyeti 2 Ramazan 719/ 17 Ekim 1319 günü deniz yolu ile Mısır'a doğru hareket ederler. İstanbul üzerinden yaklaşık 6 ay süren sıkıntılı bir seyahat sonrası 720 Rabiulevvel/1320 Mayıs ayında Mısır-İskenderiye'ye ulaşırlar (Nüveyrî, 2004, XXXII, 250-251; Makrizî, 1958, 203-204). Bu arada devletin önde gelen üst düzey emirlerinin de bulunduğu Altın Orda heyeti İstanbul'dan geçerken Bizans İmparatoru tarafından ağırlanır. İmparator burada 60 000 dinarı gelin alayı için sarf etmesi (İbn Haldun, 2001, V, 493), dikkat çekicidir. Bu dönem siyasi evlilikler devletlerarasında diplomasinin bir parçası olarak stratejik önemi haizdir. Bizans İmparatoru ile Özbek Han arasındaki akdedilen bir başka siyasi evlilik söz konusudur (Ömerî, 2010, 260; İbn Battûta, 2000, 486, 497, 510). Seyyah İbn Battûta Özbek Han'ın yanından ayrılıp İstanbul'a giderken Özbek Han'ın eşi aynı zamanda Bizans İmparatoru'nun kızı olan Beyelûn Hatun ile beraber seyahat ettiğini yazar.¹³ Ayrıca Mısır'a Altın Orda Devleti'nden gelin alayının geldiği tarihlerde Özbek Han'ın Müslüman olduğu yıllara tekabül etmesi de ilginçtir (Kafalı, 2007: 108).

İbn Devâdârî heyettekilerle ilgili daha geniş malumat verir. İskenderiye'ye gelen elçiler arasında Özbek Han'ın üst düzey devlet adamlarından başka yeğeni olan üst düzey bir hatun, Muk'ad adında birisi ile daha önce Sakız adasında esir edilen Memlûk-Kıpçak elçilerinin kurtarılmasında faal rol oynayan Sakran isimli Frenk elçisi ile onun arkadaşları da yer almaktadırlar. Yine aynı müellif seyahatin tek bir gemi ile yapıldığını ve toplamda 2400 kişinin bulunduğunu belirtir. Hatta seyahat sırasında 400 kişinin denizde öldüğünü sözlerine ekler. Ayrıca kalabalık Altın Orda elçilik heyeti, Memlûk heyeti ile tacirlerin dışında her yıl mutat olduğu üzere bölgeden Mısır'a sevk edilen memlûk ve cariyelerin de bu gemide bulunduğunu sayılarının da 440 olduğunu belirtir (İbn Devâdârî, 1960, 302-303). Her zaman olduğu gibi Bizans ve Gürcü elçilerinin de kafiyele yer aldığını aktaralım (Nüveyrî, 2004: XXXII, 251).

Gelin alayı, görevli emirler ve hizmetçiler eşliğinde Nil nehri üzerinden 25 Rabiulevvel 720/5 Mayıs 1320 Pazartesi günü Kahire'de saltanat nâibi Argun tarafından karşılanır. Heyette Altın Orda elçilerinin yanı sıra Bizans ve Gürcü elçileri ile Frank tacirleri de vardır. Gelin, Sultan tarafından özel olarak inşâ edilen Nüveyrî'nin ifadesi ile benzerinin İslâm ülkelerinde olmadığı kaledeki özel evinde ağırlanır. Daha sonra baş kadı Bedreddin Muhammed b. Cemâa tarafından Kadı Alâeddin b. el-Esîr'in kâtipliğinde 6 Rabiulahir 720/16 Mayıs 1320 Cuma günü otuz bin miskal dinar aynı olarak belirlenen mehir üzerine nikâh akdedilir. Sultan adına nikâhta vekâleten nâibi Argun bulunur. Sultan'ın onurlandırdığı, izzet ve ikramda sınır tanımadığı heyet 720 Şaban/1320 Eylül ayında dönüş için harekete geçerken Özbek Han'ın kadısı hac için kalarak 721/1321 yılında ülkesine döner (Nüveyrî, 2004, XXXII, 251-252; İbn Devâdârî, 1960, 302).

Sultan Nâsır Muhammed'in evlilik yaptığı Tulunbay/Tulunbiye ya da Tolûniye¹⁴ Hatun kimdir? Özbek Han'ın kızı mıdır? Memlûk müellifleri bu konuda farklı bilgiler verir. Evlilik hakkında en detaylı malumat veren Nüveyrî kızın sadece Cengiz Han soyundan geldiğini yazar (Nüveyrî, 2004, XXXII, 250). Özbek Han'ı kızı olduğunu açıkça yazan dönemin çağdaşı Şemseddin eş-Şücâî ile İbn Tağrıberdî'dir (Şücâî, 1977, 120; İbn Tağrıberdî, 1992, X, 38). Bunun dışında İbn Devâdârî, Makrizî ve İbn Hacer Özbek Han'ın yeğeni erkek kardeşi Togay'ın kızı olduğunu yazarlar İbn Devâdârî, 1960, 302; Makrizî, 1997, II, 25; İbn

¹⁰ Elçinin ismi Nüveyrî ve İbn Devâdârî'de Atarcı, Aturcu ya da Oturcu şeklinde okunabilir bir imla ile yazılmıştır. Araştırmacıların bunu Utucu ya da Otacı şeklinde okudukları görülür. Kanaatimizce Atucu olması kadar Otacı yani hekim anlamına gelmektedir. Değişik yazılış biçimleri için bkz. (Nüveyrî, 2004, XXXII, 250; İbn Devâdârî, 1960, 302; İzmirlî, 1941, 304, 307; Kafalı, 2007, 108).

¹¹ Makrizî, kızın künyesini Cengiz Han oğlu Düşî/Cüci Han oğlu Batu oğlu Hendû Togay kızı şeklinde verir. İsmi ise Makrizî bu gelinin adını Tulunbay olduğunu Dülünbüye ya da Tülûniye şeklinde de söylenildiğini yazar. Makrizî, 1997: III, 25. Kaynaklardaki muhtelif bilgiler için ayrıca bkz. (Akkuş, 2016, 112).

¹² İbn Devâdârî, kadının Özbek Han'ın Müslüman olmasını sağlayan Nûr isimli bir kadı olduğundan bahseder (İbn Devâdârî, 1960, 302).

¹³ İbn Battûta bu seyahatini 734 yılı Şevval ayının sonlarında miladi olarak 14 Haziran 1334 tarihinde yapmıştır (İbn Battûta, 2000, 510).

¹⁴ Mısır'a geldikten sonra Tolûniye şeklinde söylendiğine dair kaynaklarda kayıtlar vardır (Nüveyrî, 2004, XXX, 250; Makrizî, 1997, III, 25).

Hacer, 1972, II, 228). Kaynakların tahliline baktığımızda Nüveyrî, Şücâî, İbn Devâdârî çağdaş olmasına rağmen üçü de farklı bilgi vermekte yine diğer muahhar müellifler çağdaş olmalarına rağmen farklı aktarmaktadırlar. Nâsır Muhammed'in Tulunbay Hatun'u 728/1328 yılında boşadığını emirleriyle evlendirdiğini dikkate aldığımızda Cengiz evladından bir kız olduğu görüşü kanaatimizce ağır basmaktadır. Tulunbay Hatun, Sultan'dan boşandıği aynı yıl Altın Orda'dan gelen Emir Mengliboğa es-Silahdar ile evlendirilir. Onun ölümünden sonra Kahire'ye düğün alayı ile gelen Emir Kavsun'un kardeşi Emir Sûsun ile en son da Nâib Emir Ömer b. Argun ile evlendirilir (Şücâî, 1997, 120; Makrîzî, 1997: III, 109-110, 184; Akkuş, 2016, 114). Nihayet Tulunbay Hatun 15 Rabiulevvel 741/8 Eylül 1340 tarihinde vefat eder (Şücâî, 1997, 120; Akkuş, 2016, 114).

Sonuç olarak Nâsır Muhammed'in Tulunbay/Tulunbiye ya da Tolûniye Hatun ile evliliği neticesinde iki devlet arasındaki siyasî ilişkilere yansıyan olumlu gelişmeler akrabalık tesisi ile daha üst bir düzeye çıkarılmıştır. Zaten her yıl gerçekleşen elçilik teatileri hem memlûk teminini hem de dostluğu pekiştiriyordu. Açıkçası Türk kökenli memlûk ve cariyelerinin bölgeden Mısır'a sevki ilişkilerin merkezinde her zaman yer almıştır. Ancak bu evlilikle karşılıklı müttefiklik kuvvetlenmiş özellikle Sultan Nâsır Muhammed, Cengiz soyundan birisiyle evlenerek iktidar anlayışına küresel bir anlam kazandırmak istemiştir.

Memlûk tarafından Özbek Han'a giden ve gelen elçilik heyetlerinde her zaman her iki tarafın elçileri birlikte yer almışlardır. Özbek Han'ın elçileri Kahire'ye gelmesi aynı zamanda Memlûk elçilerinin de Altın Orda ülkesinden dönmeleri anlamına gelir. Yine Özbek Han'ın elçilerinin dönüşü sırasında Memlûk elçileri de Han ile görüşürler. Rutin olarak her yıl devam eder. Söz konusu elçilik teatilerine yenileri 721 Zilkade/1321 Kasım (Nüveyrî, 2004, XXXII, 251; Makrîzî, 1958, 215) ve 722 Rabiulahir/1322 Nisan ayında eklenir. Hatta Özbek Han Memlûk elçisi Toksuba'dan şikâyetçi olduğuna dair dikkat çekici anekdot vardır. Sultan cevap vererek sorunu çözmüş olmalıdır (Makrîzî, 1958, II, 236).

Taraflar arasında memlûk ticaretine dayalı diplomatik ilişkiler sekteye uğramadan devam eder (Nüveyrî, 2004, XXXII, 197). Ancak bu evlilikle ilgili dikkat çekici gelişmeler söz konusudur. Özbek Han'dan 735/1335 yılında gelen elçiler Tulunbay Hatun'un sultanın memlûkleri ile evlendirildiğine dair haberler aldıklarını dolayısıyla kendisinin iade edilmesini talep etmişlerdir. Sultan ise öldüğü şeklinde oyalayıcı bir cevap ile elçileri göndermiştir. Buna karşılık son elçilik teatisi mukabil evlilik talebiyle dikkat çekicidir. Memlûk elçisi Sarı Toktây 14 Cemaziyelahir 739/28 Aralık 1338 Pazartesi günü Özbek Han'ın elçileri ile başkente geri dönmüştür (Şücâî, 1997, 45; Makrîzî, 1958, II, 457-458). Han'ın elçileri Kahire'ye gelişlerinin onuncu günü çıktıkları Sultan'ın huzurunda, Özbek Han'ın Sultan'ın kızlarından birisi ile evlenerek bununla övünmeği ve dostluklarının daha da pekişmesini arzuladığını ifade eden bir mektup sunmuştur. Sultan daha önce kendisinin Tulunbay Hatun'a yaptığına bir misilleme olacağı düşüncesiyle en büyükleri altı yaşında olan kızlarının yaşlarının çok küçük olduğunu büyüdükleri zaman inşallah göndereceğine dair söz verir. (Şücâî, 1997: 45). Oysa bu tarihten çok kısa bir süre sonra Dimaşk nâibi Tengiz'in oğulları ile iki kızını nişanlamasından anlaşılmalıdır ki sultanın evlenecek çağda kızları vardır (Akkuş, 2014, 136). Açıkçası Sultan, meseleyi geçiştirmiş, zaten mukabil bir evlilik hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

Nâsır Muhammed dönemi kaynaklardaki bilgiler bu son elçilik teatisiyle sınırlıdır. Sultan Nâsır Muhammed ve Özbek Han arasındaki diplomatik ilişkiler şüphesiz ikilinin vefat ettiği 1340'lara değin iyi ilişkiler merkezindedir. Yine her yıl düzenli olarak yapılan memlûk ticareti aksamadan devam etmiştir. İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd'in 736/1336 yılında vefatıyla iki devletin ortak düşmanları çözülme sürecine girmesi söz konusu ilişkilerin başarılı olduğunu gösterir.

4. Sonuç

Memlûk-Altın Orda ilişkileri insani, dini, askeri, ticari ve diplomatik birçok alanda kendini gösterir. İnsani açıdan Memlûk yöneticileri Kıpçak asıllı Türkler olup kökenleri Altın Orda sahasıdır. Kan bağı ilişkisi vardır. Dini açıdan ise Altın Orda devleti Berke Han döneminde İslâmiyet ile tanışırken Özbek Han döneminde İslâmiyet yayılmış, hatta hâkim olduğu topraklarda İslâmiyet'in yayılması yönünde bir politika güdülmüştür. Esasen devlet giderek Türk-İslâm kimliğine bürünmüştür. Memlûkler İlhanlıların Bağdat'ta akâmete uğrattığı hilafeti Mısır'da yeniden tesis etmişler, Müslümanları himaye siyaseti güderek bu uğurda Haçlılar ve Moğollara karşı mücadele etmişlerdir. Sonuçta Memlûk-Altın Orda ilişkilerinde dini saik etkili olmuştur. Ancak en önemli unsur siyasi, askeri ve ticari alanlardaki ilişkilere dir. İlhanlılara karşı siyasi ve askeri ittifak çabaları caydırma siyaseti açısından başarılı olmuş, yoğun diplomatik faaliyetlerle bu tez güçlü tutulmuştur. Yakınlaşmanın en önemli sebeplerinden birisi de şüphesiz ticaridir. Memlûk devlet yapısının idari ve askeri kadrolarını besleyen Memlûk nizamının insan kaynağı yukarıda da söz ettiğimiz üzere Altın Orda ülkesidir. Bu ticari faaliyetlerde karşılıklı menfaatlerin olduğu bir gerçektir. Ayrıca Nâsır Muhammed döneminde siyasi bir evlilik ile karşılıklı ilişkiler taçlandırılmıştır. Sonuç olarak stratejik müttefikler

ilişkilerinde başarılı olmuşlardır. Somut olarak en güzel örnek İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd'in 1336 yılında vefatı sonrası İlhanlıların tarih olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akkuş Yiğit, F. (2016). İktidar ve İzdivaç: Memlük-Altın Orda-İlhanlı Üçgeninde Siyasi Evlilikler. *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49/Bahar, Ankara, 103-120.
- Akkuş Yiğit, F. (2014). Emir ve Devlet: Dimaşk Nâibi Emir Tengiz'in Hayatı. *Gazi Türkiyat*, Bahar 14, 127-144.
- Baybars el-Mansûrî (1998). *Zübdetü'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*, (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch Berlin.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (2013). *Tarih-i Cihan Gûşâ* (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Develioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
- Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin İsmail b. Ali Ebû'l-Fidâ (1997/1417). *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer = Târîhu Ebî'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus1999), *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levatî et-Tancı, (2000). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, (Çvr. A. Sait Aykut), İstanbul.
- İbn Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devâdârî, (1960/1379). *Kenzü'd-Dürer ve Câmîu'l-Gurer* I-IX, c. IX, *ed-Dürrü'l-Fâhir fî Sîreti'l-Meliki'n-Nâsir*, (Thk. Hans Robert Roemer) Kahire.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihabüddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani (1392/1972). *ed- Dürerü'l-Kâmine fî A'yânî'l-Mietî's-Sâmine*, I-VI, (Thk. Muhammed Abdulmuîd Dân), Haydarabad.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun (1421/2001). *Kitâbü'l-İber ve Dfoanü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arab ve'l-Berber ve men Aserehüm min zevî's-Sultânî'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut.
- İbn Tağriberdî, Ebû'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağriberdî (1984/1405). *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi ba'de'l-Vâfi*, I-XIII, (Thk. M. Muhammed Emin, Said Abdülfettah Âşûr), Kahire.
- İbn Tağriberdî, Ebû'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağriberdî (1992/1413). *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kahire*, c. X, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut.
- İzmirli, İ.H. (1941). *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (Haz. W. De Tiesenhausen), İstanbul: Maarif Matbaası.
- Kafalı, M. (2002). Altın-Orda Hanlığı. *Türkler*, Ankara 2002, c. VIII, s. 397-411.
- Kafalı M. (2007). Özbek Han. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIV, Ankara, s. 108.
- Kafalı M.(1993). Cengiz Han. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, Ankara, s. 367-369.
- Kafesoğlu İ. (2006). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Kalkaşendî, Ebû'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (1334/1915). *Subhu'l-A'sa fî Smâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin) Beyrut.
- Makrîzî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrîzî, (1934, 1958). *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Âşûr), Kahire.
- Makrîzî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrîzî, (1417/1997), *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. I-X, (Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut.
- Nüveyrî, Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fümûni'l-Edeb*, I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvez, Dr. Hikmet Keşli Fevvez), c. XXXII-XXXIII (Thk. Üstaz İbrahim Şemseddin), Beyrut.
- Ömerî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (2010). *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebûrî), Beyrut.
- Ömerî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (1992/1413), *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif* (Thk. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek.
- Safedî, Salâhaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedî (1998/1418). *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'îd), I-VI, Dimaşk.
- Sağlam, A. (2015a). *Memlük Sultanı Nâsir Muhammed b. Kalavun'un Siyasi Faaliyetleri (684-741/1285-1341)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.
- Sağlam, A. (2015b). Ortaçağda Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, Aralık, 107-126.
- Saray, M. (1989). Altın Orda Hanlığı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, s. 538-540.
- Şemseddin eş-Şücâî (1977). *Târîhu'l-Meliki'n-Nâsirî Muhammed bin Kalavun es-Sâlihî ve Evlâdihî*, (Thk. Barbara Schafer). Wiesbaden.
- Togan, İ. (2002). Çinggis Han ve Moğollar. *Türkler*, Ankara, VIII, 245.